CÂTEVA CONSIDERAŢII ASUPRA RELAŢIEI VOCABULAR COMUN - VOCABULAR DE SPECIALITATE PEDAGOGIC

IOANA LOREDANA BANADUC

Cuvinte-cheie: *relaţia vocabular comun-vocabular de specialitate, terminologizare, reterminologizare*

Sfârşitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt caracterizate prin efervescenţa, diversitatea scrierilor şi a traducerilor în Banat, la fel ca şi în celelalte provincii româneşti. În limba scrisă îşi fac loc în mod inevitabil „regionalisme şi forme construite sau adaptate ad-hoc, potrivit cu priceperea şi părerile autorilor, cu educaţia lor făcută în greceşte, latineşte sau într-una din limbile Europei apusene, în primul rând franceza sau germana”[1]. Imperioasa dorinţă de cultivare a neamului românesc în limba maternă este consemnată de marele cărturar, deschizător de drumuri, Gheorghe Şincai: „Înainte de toate, mă ostenesc ca orice învăţătură şi ştiinţă să fie în limba proprie, pentru că atunci se poate învăţa mai uşor şi mai mult”[2].

În cazul vocabularului de specialitate pedagogic din această perioadă se observă o „luptă” între tradiţie şi inovaţie. Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, fondul vechi al terminologiei pedagogice a tins spre „emancipare”. Spre exemplu, cuvântul polisemantic *carte* a dezvoltat în decursul timpului sens pedagogic. Aceasta a desemnat atât *manualul,* „scriere dintr-un domeniu ştiin-

[1]Ion Coteanu, *Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981, p.108.

[2] Cf. Maria Sass, *George Coşbuc şi literatura germană*, Sibiu, Editura Amadeus, 2000, p. 12.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

ţific", cât şi „ansamblu de cunoştinţe din domeniul didacticii", parte a pedagogiei care se ocupă cu principiile şi metodele predării materiilor de învăţământ. Calcul lingvistic *carte de mînă,* după germanul *Handbuch,* propus de bănăţeanul Nicolae Soica de Haţeg, a fost înlocuit treptat în literatura de specialitate de *cărticea*, termen propus de Mihai Roşu, sau de *manuductor*, varianta lui Ioan Mihuţ, pe când în ţările româneşti de peste Carpaţi se folosea cuvântul de origine greacă *enhiríd*, pentru ca mai târziu toate aceste forme să piardă teren în favoarea neologismului latino-romanic *manual*. N.A. Ursu identifică termenul *manual*, având accepţiunea „scriere care cuprinde noţiunile de bază într-un domeniu"[3], în gazeta politică, administrativă, culturală şi literară, „Curierul românesc" din Bucureşti (1829). *Carticea,* „ansamblu de cunoştinţe din domeniul didacticii", a circulat în literatura de specialitate alături de *normalul*, termen atribuit[4] bănăţeanului Mihai Roşu, şi de termenii *normalească*, *nomalicească* descoperiţi în scrierile cărturarilor ardeleni Gh. Şincai, Radu Tempea. Aceste variante au pierdut teren în faţa termenului *didactica,* „ştiinţa învăţăturei", introdus de Ioan Mihuţ în lucrarea tradusă din germană, *Manuductor pentru învăţătorii sholasticeşti*, publicată la Buda, în 1818[5] şi *metodică*, termen descoperit în scrierile lui Naum Petrovici[6].

---

[3]. N.A.Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). II: Repertoriu de cuvinte şi forme*, Iaşi, Editura Cronica, 2004, p. 361.

[4] Dimitrie Ţichindeal, I.D. Suciu, V. Bugariu, Emilian Micu, P. Radu, D. Onciulescu pledează pentru atribuirea traducerii cursurilor de pregătire pedagogică a învăţătorilor după normele impuse de Maria Tereza lui Mihai Roşu. Aceste cursuri probabil au fost publicate în 1776 sub numele *Normalul*. N.A. Ursu menţionează: „Este bine cunoscut faptul că, în opera de organizare şi îndrumare a şcolilor româneşti din Banat, Teodor Iancovici a fost ajutat de învăţătorul român Mihai Roşu. Acesta traduce din limba sârbă (sau din germană) pentru că textul de care s-a servit era în ambele limbi şi tipăreşte la Viena, în 1785, un manual de metodică alcătuit de Iancovici. S-ar putea deci ca traducătorul aritmeticii de la 1777, ca şi a altor cărţi şcolare româneşti tipărite atunci la Viena şi folosite în şcolile din Banat, să fie învăţătorul Mihai Roşu." Vezi N.A.Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţfică, 1962, p. 89.

[5]. N.A. Ursu, Despina Ursu, *op.cit*., p. 229.

[6] Naum Petrovici a publicat la Buda, în anul 1818, *Pedagoghia şi metodica pentru învăţătorii shoalelor orăşeneşti şi săteşti*. Termenul metodică este definit astfel:

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

Pentru a înţelege importanţa spaţiului cultural bănăţean în contextul formării vocabularului specializat din domeniul pedagogiei, reţinem observaţia soţilor Ursu: „În manualele şcolare şi în alte texte româneşti traduse la sfârşitul secolului al XVIII-lea, mai ales în cele publicate în Transilvania, Banat şi Bucovina, apar primele elemente ale terminologiei didactice şi pedagogice româneşti moderne”[7].

După cum se observă din ilustrările de mai sus, vocabularul pedagogic al primei jumătăţi a secolului al XIX-lea a fost variat, noile cuvinte au circulat alături de cele vechi o perioada de timp, acestea fiind scoase din uz treptat. Demersul realizat de cărturari relevă existenţa unei etape de căutări necesară pentru formarea unei limbi de cultură „marcată de spiritul naţional şi sincronizată, totodată, cu marile limbi literare ale Europei, [...] expresie a stării de trecere la o nouă fază de dezvoltare lingvistică”[8]. O particularitate a limbii române prin raportare la celelalte limbi romanice, potrivit romanistului Alf Lombard, ar fi *configurarea particulară a vocabularului*, mai precis dispoziţia de a păstra cuvântul vechi şi în momentul în care se împrumută unul nou pentru desemnarea aceleeaşi noţiuni: „Limba lasă să pătrundă o mulţime de cuvinte noi, dar nu prea lasă să îi scape vreunul din cele vechi. Astfel, numărul său de cuvinte devine tot mai mare. Toate limbile posibile au fost numite bogate. Dar puţine sunt acele limbi pentru care această expresie tocită ar putea avea un conţinut mai real, din punct de vedere matematic, decât pentru română.”[9].

„Nu e destui aceia, numai să creşti pruncul, ci trebui să-l şi înveţi şi atuncea va fi pe deplin crescut. Apoi aceasta ne învaţă Methodica. Methodica ne învaţă a citi, a scrie, a socoti, a cunoaşte sânta Lege şi limba maicei, a cunoaşte lumea şi oamenii şi înţelepţeşte a gândi şi judeca.”. Vezi *Bibliografia pedagogică retrospectivă românească: 1785-1948*, vol. 1, Biblioteca Centrală Pedagogică „I.C. Petrescu”, 1993, p. XVI. Observăm că aici grafia cuvântului *metodică* trădează filiera de împumut (cf. germ. *Methodik*).

7. N.A. Ursu, Despina Ursu, *op.cit*, vol. I, *Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, p. 139.

8 Doina David, *Cu privire la adaptarea semantico-sintactică a neologismelor în limba culturii româneşti moderne*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1986, p. 32.

9 Alf Lombard, *Destinul limbii române în Răsărit*, în LL, nr. 3-4, 1995, p. 13.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

G. Ivănescu menţionează că o parte din terminologia veche s-a transmis de la un traducător la altul, existând o influenţă a traducătorilor vechi asupra celor noi. Mai precis, „noua terminologie apare în cadrul celei vechi”[10]. Începând cu anul 1780 se declanşează un proces de cumulare a noilor termeni prin calcuri lingvistice, iar după anul 1830, în momentul în care se impune terminologia ştiinţifică occidentalo-romanică, se renunţă la terminologia veche prin declanşarea procesului de înlocuire a calcurilor lingvistice. Printre cele mai importante caracteristici ale lexicului ştiinţic de după 1840 ar fi: reducerea numărului calcurilor în favoarea neologismelor, înlocuirea unor sufixe mai vechi cu altele romanice, dar şi inconsecvenţa, persistenţa unor oscilaţii în legătură cu încadrarea morfologică a unor cuvinte, iar la nivelul sintaxei se observă o simplificare a topicii, mai ales în jurul anului 1860. Lingviştii timişoreni, Ştefan Munteanu, Doina David, Vasile Ţâra, menţionează că relatinizarea nu a fost, în exclusivitate, efectul influenţelor externe, ci şi „rodul unei secţiuni de redescoperire şi de valorificare a elementelor moştenite din latină, fie ele fapte de limbă cu largă circulaţie sau doar regionalisme şi arhaisme”[11]. Referitor la sintaxă, reromanizarea a dus la exploatarea modelului intern, cel al frazei populare româneşti, caracterizat prin „puritatea expresiei, cât şi la acceptarea modelui francez definit de cărturarii epocii prin atributele sale: claritate, eleganţă, limpezime”[12].

Sub acţiunea factorului stilistico-funcţional, precum şi a circulaţiei cuvintelor, unităţile din lexicul unei limbi se grupează în vocabularul limbii comune, privite ca totalitatea cuvintelor şi a îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent de vorbitorii ei, şi în compartimentul limbajelor specializate. În cadrul acestei categorii intră elemente lexicale care sunt „legate de o activitate specifică, de un domeniu ştiinţifico-profesional”[13]. Graniţele între aceste două

[10] G. Ivănescu, *Formarea terminolgiei filosofice româneşti moderne*, în *Studii de istoria limbii române literare*. Ediţie îngrijită şi postfaţă de Al. Andriescu, Iaşi, Editura Junimea, 1989, p. 122.

[11] Doina David, *Câteva precizări cu privire la reromanizarea românei literare (I)*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1988, p. 23.

[12] *Ibidem.*, p. 25-26.

[13] Dan Sluşanchi, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, în SCL, XXII, 1971, nr. 6, p. 587-593.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

limbaje sunt permeabile. Prin urmare, limbajul specializat este legat de limbajul comun prin relaţii de interdependenţă, adică procesul de transfer al unităţilor lingvistice între aceste două limbaje se realizează în ambele sensuri. Unităţile lexicale trec de la un limbaj la altul sau se găsesc în mai multe limbaje specializate în acelaşi timp. Paul Miclău afirma: „De multă vreme între limbajele speciale şi limba comună este un nesfârşit du-te vino; rezultatul este cristalizarea unor omonimii sau a unor polisemii, în cadrul cărora se manifestă mai multe semnificaţii tehnice, pe lângă cea curentă". Autorul subliniază că „analiza semantică în cadrul limbajelor speciale va lua în considerare fiecare manifestare tehnico-ştiinţifică a unui lexem, lăsând la o parte nivelul uzual, mai cu seamă cel figurat"[14]. Împrumut terminologic intern înseamnă ridicare la rangul de termeni ştiinţifici a unor cuvinte ale limbii literare, adică obţinerea de termeni prin „reinterpretarea cuvintelor curente", după formula Valeriei Guţu Romalo[15].

Din necesitatea denumirii unor concepte de specialitate, termenul „adiţionează", „conexează" unul, două sau mai multe elemente lexicale, formând astfel îmbinări terminologice. Prin urmare, se evidenţiază atât îmbinări formate din două sau mai multe elemente având caracter terminologic, cât şi îmbinări în care unul din elemente este termen, iar altul este lexem din limba comună, precum şi îmbinări unde ambele elemente sunt din vocabularul comun, iar accepţia este terminologică.

Definiţia termenului bimembru *mijloace de intuiţiune*, dată de Ştefan Velovan, în anul 1886, „obiectele (ilustraţiuni, tabele ori modeluri) de care ne folosim pentru a face impresiune asupra sîmţurilor şcolariului şi astfel a produce întrînsul intuiţiuni chiare se numesc mijloace de intuiţiune"[16], demonstrează interferenţa terminologiei pedagogice cu lexicul limbii comune:

---

[14] Paul Miclău, *Semiotică lingvistică*, Timisoara, Editura Facla, 1976, p.68-69.

[15] Valeria Guţu Romalo, „*Termenul*" – *unitate a limbii*, în „Limba română", Bucureşti, 1997, nr. 1-3, p. 105.

[16] Ştefan *Velovan*, *Simţirea, percepţiunea şi intuiţiunea,* în „Foaia Diecezana", anul I, Caransebeş, 16/28 februarie 1886, nr. 7, p. 2.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

„şcoalele poporale sunt *mijloacele* (instrumentele) cele mai bune spre a împărtăşi poporului cunoştinţele necesare pentru viaţă” (FD, 1887)	***Mijloace de intuiţiune*** **Context pedagogic**: „învăţătoriu să să cugete serios prin ce *mijloace de intuiţiune* ar putea să-l facă pe elev ca să pătrundă şi să cuprindă cât mai clar materia propusă.” (FD, 1902)

Prin *reterminologizare* înţelegem schimbarea conţinutului termenului în funcţie de sistemul terminologic în care pătrunde. În procesul reterminologizării, migrând dintr-un sistem terminologic în altul, termenii suferă anumite mutaţii semantice. În urma transformărilor semantice însă se păstrează semul comun al termenilor. Aceasta ne face să credem că reterminologizarea conduce la apariţia sau dezvoltarea polisemiei.

Suplent (Supleant) provine din fr. *suppléant*. Apare în dicţionarul lui August Scriban, *Dicţionarul limbei româneşti*, cu sensul „suplinitor de judecător sau judecător stagiar”. În context pedagogic, îmbinarea terminologică desemnează „persoana care are dreptul să înlocuiască un cadru didactic titular”[17].

Judecători suplenţi	***Învăţători suplenţi*** **Context pedagogic**: „*Învăţătorii suplenţi* adeseori trimit după învăţătoriul dirigent pentru rezolvirea unor mici mizerii” (FD, 1902)

Potrivit dicţionarului lui Lazăr Şăineanu*, Dicţionar universal al limbei române, dirigent* are la bază latinescul *dirigens, -entis,* „care dirige”. Autorul menţionează în dicţionar sensul „şef al unui oficiu poştal”, cât şi pe cel din limbajul de specialitate pedagogic „profesor

[17] Sorin Cristea, *Dicţionar de pedagogie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1998, p. 89.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

însărcinat cu disciplina unei clase, fals diriginte”[18]. În DEX este menţionat şi sensul învechit „director al unei şcoli primare rurale”.

Dirigent poştal	***Învăţător dirigent*** **Context pedagogic**: „*Învăţătoriul dirigent* nu poate să-şi neglige necontenit clasa proprie, pentru ca să alerge în ajutoriul suplentului” (FD,1902)

Bibliografie

***Bibliografia pedagogică retrospectivă românească: 1785-1948*, vol.1, Biblioteca Centrală Pedagogică „I. C. Petrescu”, 1993.

Coteanu, Ion, *Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981.

Cristea, Sorin, *Dicţionar de pedagogie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1998.

David, Doina, *Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1980.

David, Doina, *Cu privire la adaptarea semantico-sintactică a neologismelor în limba culturii româneşti moderne*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1986.

Doina David, *Cîteva precizări cu privire la reromanizarea românei literare (I)*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1988.

Guţu-Romalo, Valeria, „*Termenul*” – *unitate a limbii*, în „Limba română”, 1997, nr. 1-3, p. 103-108

Ivănescu, G., *Formarea terminolgiei filosofice româneşti moderne*, în *Studii de istoria limbii române literare*. Ediţie îngrijită şi postfaţă de Al. Andriescu, Iaşi, Editura Junimea, 1989.

Lombard, Alf, *Destinul limbii române în Răsărit*, în „Limbă şi Literatură”, nr. 3-4, 1995 (LL).

Miclău, Paul, *Semiotică lingvistică*, Timişoara, Editura Facla, 1976.

Sluşanchi, Dan, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXII, 1971, nr. 6, p. 587-593 (SCL).

Ursu, N.A., Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). II: Repertoriu de cuvinte şi forme*, Iaşi, Editura Cronica, 2004.

[18] Editura „Scrisul românesc S.A., fost Samitca, 1929 p. 430.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)

Ursu, N.A., *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1962.
Sass, Maria *George Coşbuc şi literatura germană*, Sibiu, Editura Amadeus, 2000.
Scriban, August, *Dicţionarul limbei româneşti*, 1928.
Şăineanu, Lazăr, *Dicţionar universal al limbei române*, Editura „Scrisul românesc" S.A., fost Samitca, 1929.

Izvoare:
FD „Foaia Diecesană". Organ al Eparchiei gr. or. rom. a Caransebeşului, 1887, 1902.
„Educatorul". Organ oficial al Reuniunei învăţătorilor din eparhia Caransebeşului, Oraviţa, 1909,1910.

QUELQUES REMARQUES SUR LA RELATION LEXIQUE COMMUN - LEXIQUE SPÉCIALISÉ PÉDAGOGIQUE
(Abstrait)

Mots clés: *relation lexique commun - lexique spécialisé, terminologisation, reterminologisation.*

Dans cet article nous essayons de présenter quelques observations sur la terminologie pédagogique du XIXe siècle et le début du XXe siècle, en ce qui concerne la relation: lexique commun- lexique spécialisé.

BDD-A12973 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 21:11:41 UTC)